

Resp. **Nicolae Iuga** s-a născut pe 12 iunie 1953 în Săliștea de Sus, jud. Maramureș. A absolvit Facultatea de Filosofie a Universității din București în anul 1978. A fost profesor la Colegiul Național Dragoș Vodă din Sighet, ulterior lector CDA la Universitatea Babeș Bolyai din Cluj-Napoca. A susținut doctoratul în Filosofie la Universitatea Babeș Bolyai din Cluj-Napoca, sub îndrumarea profesorului Andrei Marga. Între 2003 și 2018, a fost conferențiar și respectiv profesor universitar titular la Departamentul de Științe Socio-Umane al Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad. În prezent este cercetător științific asociat la Institutul de Filosofie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române.

În domeniul filosofiei, este printre primii autori care publică studii asupra ideii de Etică globală, aparținând teologului german Hans Küng. A avut o activitate publicistică constantă în revistele culturale din România, fiind cotate printre cei mai importanți esești români contemporani. A consacrat în premieră, în literatura de specialitate din România, o prezentare monografică a ideii de cauzalitate emergentă, așa cum aceasta se manifestă în istorie. A mai realizat, tot în premieră, în tratare unitară o Istorie a principalelor idei etice și pedagogice. De asemenea, plecând de la ideea de ansamblu a cărții lui Constantin Noica despre cele *Șase maladii ale Spiritului contemporan*, a elaborat o lucrare de anvergură intitulată *Șapte păcate împotriva Spiritului*. Este autor unic al peste 20 de cărți, dintre care 4 au fost publicate în limbile franceză și engleză la prestigioase edituri din Germania. În *Google Academic* este menționat cu sute de citări, inclusiv în reviste cotate ISI și în cărți apărute în SUA.

În anul 2017 i s-a decernat Premiul „Ion Petrovici” al Academiei Române.

ACADEMIA ROMÂNĂ

Centrul de Cercetări „Cultură și civilizație românească”

Săliștea de Sus – Maramureș

Nicolae Iuga

Maramureșul și Rusia Subcarpatică

*De la Episcopia de Hajdudorog
la Tratatul de la Trianon*

LIMES

2019

Ilustrație Coperta I

Jandarmi maghiari din perioada Austro-Ungariei, trecând
prin vad râul Tisa între Apsa de Jos și Sarasău,
Maramureș.

Sursă foto: https://lemil.blog.hu/2015/11/19/a_magyar_kiralyi_csendorseg_tortenete_iii_resz

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României IUGA, NICOLAE

Maramureșul și Rusia Subcarpatică/ Nicolae Iuga. -
Florești: Limes, 2019
ISBN 978-606-799-292-2

821.135.1

© Copyright Editura Limes
Str. Castanilor, 3, 407280 Florești, jud. Cluj
Tel.: 0264-544109; 0723-194022
e-mail: edituralimes2008@yahoo.com
www.edituralimes.ro

CUPRINS

1. În loc de introducere: Maramureșul și Rusia Subcarpatică	7
2. Geopolitica și Religia în lumea contemporană – după S. P. Huntington	17
3. Constituirea Austro-Ungariei la 1867 și noile probleme geopolitice și confesionale pe care le-a generat	30
4. Maghiarizarea prin Biserică	36
4.1. Episcopia greco-catolică ruteană de Muncaci și raporturile ei cu Maramureșul	36
4.2. Începuturile Bisericii Române Unite cu Roma și raporturile ei cu Împăratul de la Viena.....	46
4.3. Episcopia Greco-Catolică română de Gherla și raporturile ei cu guvernul de la Budapesta	52
4.4. Episcopia Greco-Catolică maghiară de Hajdudorog înființată în anul 1912	64
5. Mișcări de revenire la Ortodoxie	92
5.1. Mișcări de revenire la Ortodoxie în Maramureș la începutul secolului XX.....	92

5.2. Mișcări de revenire la Ortodoxie în Rutenia Subcarpatică la începutul secolului XX.....	104
5.3. Procesul împotriva grupului Alexei Kabaliuk (Sf. Alexie Carpatinul) judecat la Sighet, în 1913-1914	121
5.4. Atentatul de la Debrețin, izbucnirea Războiului Mondial și reorganizarea succesivă a Episcopiei de Hajdudorogh	134
6. Addenda: Tendințe de asimilare prin Biserică în Ucraina contemporană	143
6.1. Destabilizarea politică	143
6.2. Dezbinarea religioasă	148
6.3. Ucraina repetă într-o formă agravată genocidul lingvistic de pe vremea Austro-Ungariei .	156
6.4. Un nou caz Alexei Kabaliuk în Ucraina de azi: pr. Dimitry Sidor	167
Referințe bibliografice	177
Bibliografie în limba rusă	180

1. ÎN LOC DE INTRODUCERE: MARAMUREȘUL ȘI RUSIA SUBCARPATICĂ

În mod concret, în textul de față noi vom utiliza alăturat două referențiale geografice – Maramureș și Rusia Subcarpatică – pentru a preîntâmpina unele neînțelegeri de ordin istoric. Prin Maramureș vom desemna acea parte a Maramureșului Istoric aflat azi în România, în sudul Munților Maramureșului și în stânga Tisei, până la aliniamentul Munților Oaș – Gutâi – Țibleș – Munții Rodnei, iar prin Rusia Subcarpatică sau Transcarpatia vom înțelege partea din dreapta Tisei a vechiului Comitat Maramureș, precum și fostele comitate Bereg și Ugocia, de la Pasul Tătarilor și Iasinea în Est și până la Ujgorod și Berezina în Vest. Denumirile de Transcarpatia sau Rusia Subcarpatică se referă la același teritoriu și sunt relative la cei care le utilizează. Din punctul de vedere al Ucrainei de azi, privind de la nord-est de Carpați, zona se numește regiunea de dincolo de Carpați, adică Transcarpatia, iar din punctul de vedere al fostului Imperiu Austro-Ungar, privind dinspre Vest, era vorba de regiunea de la sud-vest de Carpații nordici, o zonă locuită compact de către ruteni sau rusini, care se numea Rusia Subcarpatia. Noi, atunci când scriem despre fostul Imperiu Austro-Ungar și

reproducem mentalitatea de atunci din acel Imperiu, vom utiliza termenul de Rusia Subcarpatică, iar când scriem despre evenimentele din Ucraina contemporană, vom utiliza termenul de Transcarpatia.

Demersul nostru nu este o cercetare de ordin istoric, ci se dorește a fi doar un eseu incorect politic, care privește relația dintre Geopolitică și Religie în bazinul superior al Tisei, de pe timpul dualismului Austro-Ungar până azi, un eseu menit să evidențieze asaltul Ungariei din acel timp asupra civilizației vechi-ortodoxe a Maramureșului, în scopul expansiunii sale teritoriale pe direcția nord-est. Deși nu este un studiu de ordin istoric, considerăm că va fi necesar să prezentăm aici, în rezumat, ceva mai mult decât simple mitologii politice, anume premisele de natură istorică, de ordinul documentelor scrise, pe care demersul nostru se bazează, precum și ipotezele care îl orientează.

Țara Maramureșului a avut un statut de unitate administrativ-teritorială care s-a schimbat de-a lungul timpului, voievodat – comitat – județ, din Evul Mediu până în prezent. Pe același teritoriu, atât în dreapta cât și în stânga Tisei, de la izvoare și până la strâmtoarea de la Hust, Maramureșul a fost mai întâi Voievodat al românilor, fapt atestat de Diplomele maramureșene și de multele denumiri românești de sate și locuri din dreapta Tisei, apoi Comitat din secolul al XV-lea și până pe vremea Austro-Ungariei, cu o populație majoritar ruteană și, în sfârșit, județ pe vremea Regatului României, înțelegând prin județ acea parte a Maramureșului Istoric care se află și azi între hotarele României, cu o populație majoritar românească. Funcția de voievod (conducător

militar, după cum o arată și etimologia denumirii) al Maramureșului era electivă, adunarea nobililor români alegea pe unul dintre ei, care li se părea lor „folositor și cinstit” („...ideo woyvodam Wolacorum, qui pro ipsis utilis et honestus videretur, de communi voluntate eis preficere admitteremus”¹) și îl proclamau de voievod. În aceleași Diplome maramureșene se mai arată că nobilii români au fost cnezi legitimi (aleși) ai poporului lor și că și-au stăpânit moșiile lor și pe vremea „regilor sfinți”, adică a dinastiei arpadiene anterioară anului 1300, și „din totdeauna și din vechime” („ab antiquo et temporibus divorum regum veri, legitimi et perpetui kenezzy fuissent [...] quomodo eorundem praedecessores semper et ab antiquo possedissent”)², adică din timpuri imemorabile. Evident, trebuie să admitem aici ipoteza istorică, potrivit căreia românii din Maramureș sunt autohtoni și urmași ai dacilor romanizați, întrucât ipotezele contrare sunt imposibil de susținut în raport cu documentele sau absurde. Cum s-ar putea explica altfel faptul că regalitatea maghiară, încă de la începuturile ei, îi consideră pe români în documentele scrise ca fiind nobili și stăpânitori de moșii „din totdeauna și din vechime”?

Începutul așezării statornice a slavilor în Subcarpatia este de asemenea greu de determinat ca moment istoric dat. În baza unor cercetări mai vechi de istorie a etniei lor³, rutenii de azi susțin că ei sunt urmașii unei populații slave,

¹ Ioan Mihalyi de Apșa, *Diplome Maramureșene din sec. XIV și XV*, Tip. Mayer și Berger, Sziget, 1900, p. 71.

² Idem p. 366

³ https://en.wikipedia.org/wiki/Adam_Franti%C5%A1ek_Koll%C3%A1r

mai precis ruse/ rusine, care a fost teritorializată aici prin creștinare încă de pe vremea Sfinților Chiril și Metodie, în a doua jumătate a secolului al IX-lea, deci cu o sută douăzeci și cinci de ani mai-nainte de creștinarea Rusiei Kieveene, la anul 988, și mai-nainte de creștinarea Ungariei pe la anul 1.000. Ipoteza are în sine un ridicat grad de plauzibilitate, pentru că, după cum se știe, în lucrarea lor misionară, Sfinții Chiril și Metodie au inventat, în baza majusculului grecesc, un alfabet cu 43 de semne, apt să redea toate sunetele și cifrele limbilor slave, au tradus Biblia în limba slavonă, au transcris-o în acest alfabet și au purces, de la Marea Adriatică la Marea Baltică, la creștinarea și teritorializarea triburilor slave iar, cum era de așteptat, cei dintâi creștinați au fost slavii de pe limesul lor vestic, mult mai la vest de Kiev, de pe zona de contact nemijlocit cu civilizația latină a Europei Apusene, în acest limes intrând Moravia și bazinul Subcarpatic. Și dacă în bazinul Subcarpatic nu a existat o populație slavă anterioară migrației lui Koriatovici de la anul 1397, atunci cine i-a influențat pe românii din Maramureș să accepte confesiunea Ortodoxă, în locul celei latine, sub ascultarea Haliciului anterioară anului 1387 (anul intrării Haliciului în componența Regatului Poloniei), precum și ridicarea în 1391 a Mănăstirii românești de la Peri la rangul de Stavropighie a Patriarhiei Ortodoxe de la Constantinopol?

Dacă acceptăm aceste ipoteze istoriografice, urmează deci că românii și rutenii/ rusinii sunt cele mai vechi etnii care viețuiesc și azi în Maramureș și respectiv în Rusia Subcarpatică, mai vechi decât ungurii din Panonia sau slavii din Rusia Kieveană. Serviciul pe care cei doi

călugări greci l-au făcut civilizației Europei Occidentale a fost imens; în urma creștinării de către ei, triburile slave s-au teritorializat, deci și-au oprit ofensiva migratoare către Vest și, în semn de recunoștință, Biserica Romano-Catolică i-a trecut pe cei doi în rândul sfinților, ziua lor fiind celebrată la catolici pe data de 14 februarie, iar bisericile ortodoxe îi prăznuiesc pe 11 mai (sau 24 mai stil vechi).

Și se mai știe, în baza Diplomelor, că populația Maramureșului și a Rusiei Subcarpatice în general a fost în Evul Mediu de confesiune Ortodoxă. După ce urmașii lui Dragoș Vodă au fost alungați de la domnia Moldovei de către Bogdan I, la anul 1359, doi nepoți ai deja răposatului voievod Dragoș, Balc și Drag s-au întors în Maramureș și au refăcut vechea ctitorie a Drăgoșeștilor de la Peri, înzestrându-o cu trei sate și alte proprietăți⁴. Apoi, în primăvara anului 1391, voievodul român Drag pornește într-o lungă și nelipsită de primejdii călătorie până la Constantinopol, cu scopul de a obține, de la însuși patriarhul ecumenic, pentru Mănăstirea Peri, statutul de Stavropighie a Patriarhiei Ecumenice și de Episcopie Ortodoxă pentru românii și rusinii de aici, din Maramureș și respectiv din Rusia Subcarpatică⁵. De ce? Explicația este, în fapt, simplă. Centrul episcopal ortodox pentru românii din nordul actualei României și pentru rutenii din Rusia Subcarpatică se afla pe atunci în Cetatea Haliciului.

⁴ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Ed. BOR, 1980, p. 274.

⁵ Nicolae Iuga, *Maramureșul – Floarea cu cinci petale*, Ed. Limes, Florești – Cluj, 2019, p. 105-106.

În anul 1387, Cetatea Haliciului este anexată de către Polonia, iar regele Cazimir al Poloniei a cerut Patriarhului ecumenic de la Constantinopol, Filotei, să ridice Haliciul la rang de Mitropolie⁶, dar numai pentru credincioșii ortodocși din regatul său. În acest context, credincioșii ortodocși din Voievodatul Maramureșului rămâneau fără o autoritate proprie de rang episcopal, iar pe de altă parte aceștia nu voiau ca, în problemele de ordin bisericesc, să fie puși sub ascultarea vreunui episcop catolic din Ungaria⁷.

Atunci voievozii maramureșeni au inițiat demersuri la Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol, pentru crearea unei instituții proprii de rang episcopal. Miza era deosebită. Trecerea Haliciului în componența Poloniei catolice a însemnat un vid de putere, nu în sens militar, ci în sens ecclesiastic și simbolic, precum și o problemă cu o dimensiune economică, anume dreptul de a colecta dările bisericești, iar acest vid trebuia grabnic compensat, prin instituirea unor noi centre de putere simbolică și de organizare bisericească pentru Maramureș. Așa se face că, în vara anului 1391, voievodul maramureșean Drag se află la Patriarhia Ecumenică unde, pe data de 13 august, primește din „cinstita mână” a Patriarhului Antonie al IV-lea al Constantinopolului, „al Romei celei noi și a întregii lumi” Gramata de ridicare a Mănăstirii de la Peri din Maramureș la rangul de Stavropighie patriarhală, un

⁶ Mircea Păcurariu, op. cit. p. 250.

⁷ Dudaș, Florian, *Codicele prologar slavon scris la Mănăstirea Peri*, în rev. „Crisia”, Ed. Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, nr. 40/2010, p. 210.

fapt cu consecințe istorice importante pentru începuturile culturii și ale scrisului în limba română. Textul Gramatei Patriarhale, în versiune latină, a fost publicat integral în Diplomele Maramureșene de către Ioan Mihalyi⁸.

Azi, în Regiunea Transcarpatia a Ucrainei, de la zona Sighetului, peste Tisa, se află un anumit număr de localități majoritar românești, cu aproximativ 33.000 de români (2,6%), dintr-un total de 1.250.000 locuitori ai Regiunii⁹, majoritatea locuitorilor Transcarpatiei declarându-se ucrainieni. Există, în zilele noastre, unele persoane publice din România, având de obicei alte specializări decât Istoria, care deplâng faptul că, geografic vorbind, din suprafața totală a vechiului Comitat Maramureș medieval, azi numai aproximativ o treime se află în România, iar două treimi în Ucraina. Nu este cazul să avem astfel de nostalgii. Desigur, în Evul Mediu nu se făceau recensăminte ale populației pe naționalități și nici nu se țineau statistici în înțelesul contemporan al termenilor, însă trebuie să avem în vedere faptul că românii erau de regulă nobili proprietari de moșii. Prin urmare, este de admis că proprietarii satelor erau în număr mai mic decât populația lucrătoare a satelor și că românii de multă vreme erau deja minoritari, numeric, în Maramureșul din dreapta Tisei, în Rusia Subcarpatică.

Primele statistici riguroase și care pot fi luate în seamă au fost făcute pe vremea Austro-Ungariei. La recensământul de referință din anul 1910, pentru întregul Comitat Maramureș, adică atât pentru Maramureșul Istoric

⁸ Ioan Mihalyi de Apșa, op. cit., p. 109-111.

⁹ https://ro.wikipedia.org/wiki/Regiunea_Transcarpatia

aflat azi în România cât pentru cel aflat azi în Ucraina, în Regiunea Transcarpatia, de la izvoarele Tisei până la Dolha și Hust¹⁰, situația statistică era următoarea: dintr-o populație totală de 357.535 locuitori, erau ruteni 159.489 locuitori (44,60%), români 84.510 (23,63%) și germani (parte din ei evrei) 59.552 (16,65%). Și atunci, ca și azi, românii erau masați, în cea mai mare parte a lor, în stânga, iar rutenii în dreapta Tisei. Maghiarii erau abia pe locul patru, 52.964 (14,81%), cu toate eforturile lor de maghiarizare a etniilor nemaghiare și cu toate că în numărul lor îi treceau și pe evrei, știut fiind faptul că evreii obișnuiau să se declare ca fiind de limbă maternă maghiară sau germană, iar numai la rubrica religie era trecută confesiunea israelită. În prezent, în actualul județ Maramureș, cu reședința la Baia Mare, la recensământul din 2011 era consemnată o populație stabilă ucraineană de 30.891 persoane¹¹, deci o cifră apropiată cu aceea a românilor din Transcarpatia, de 33.000 de persoane, după recensământul din Ucraina din 2001, lucrurile fiind cumva echilibrate din acest punct de vedere.

Problema reală și cronicizată este însă alta. După cum am văzut, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea maghiarii erau în minoritate numerică, respective pe locul patru în Comitatul Maramureș, dar nu numai în acest comitat, ci erau minoritari pe ansamblul Ungariei. La momentul formării Austro-Ungariei, la anul 1867 maghiarii din Ungaria reprezentau mai puțin de 42% din

totalul populației, sau altfel spus maghiarii erau minoritari în propria lor țară¹². Pentru a se justifica și a se legitima în vederea deținerii teritoriului Ungariei Mari, ei au recurs la maghiarizarea forțată a etniilor nemaghiare, folosind în acest scop inclusiv Biserica, într-o operațiune care era contrară misiunii sale esențiale, ca Biserică creștină. La anul 1910 au ajuns majoritari în acest fel (54,5% din totalul populației), dar soluția s-a dovedit a fi greșită și s-a întors împotriva lor. Tratarea Bisericii ca mijloc, nu ca scop în sine, s-a răzbunat. Modelul imaginar al efortului sinucigaș de maghiarizare îl putem prelua din fabula lui Jean de la Fontaine *Broasca și boul*. Văzând odată un bou și impresionată fiind de statura lui impozantă, o broască a vrut și ea să ajungă la fel de mare și de puternică. În consecință, ca să crească a tras aer în plămâni încontinuu, până când a plesnit. La fel s-a spart și Ungaria după Primul Război Mondial, pierzând 70% din teritoriu, un teritoriu care, din punct de vedere etnic și moral, oricum nu-i aparținea în totalitate.

Oamenii nu par a fi dispuși să învețe din greșelile trecutului. Fabula cu broasca și cu boul este recurentă, lucrurile se repetă aproximativ la fel în Ucraina contemporană. Acest stat repetă azi greșelile pe care le-a făcut Ungaria în urmă cu mai bine de o sută de ani, adică încearcă să asimileze forțat minoritățile conlocuitoare prin Școală și Biserică. În ceea ce privește Biserica, în Ucraina

¹² Vezi Robert A. Kann: *Die Habsburgermonarchie und das Problem des übernationalen Staates*. In: Adam Wandruszka, *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band 2: Verwaltung und Rechtswesen*. Wien 1975.

¹⁰ https://ro.wikipedia.org/wiki/Comitatul_Maramure%C8%99
¹¹ <http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2012/08/TS5.pdf>

de azi există două mitropolii ortodoxe puse din exterior în relații de adversitate, o Mitropolie subordonată Patriarhiei Moscovei și o altă subordonată Patriarhiei Ecumenice de la Constantinopol. După recensământul din Ucraina din 2003, ultimul cu o statistică relativ sigură¹³, Mitropolia care ține de Patriarhia Moscovei are 25 milioane de credincioși (52% din total populație) și Mitropolia înființată recent de către Patriarhul Ecumenic, discutabilă din punct de vedere canonic, are 7 milioane de credincioși (14% din total populație), dar este susținută în forță de către guvernul de la Kiev, ca instrument de ucrainizare prin Biserică. Ținta este Mitropolia subordonată Patriarhiei Moscovei, cu aproximativ 15 milioane de rusofoni, mai mult de o treime din populația Ucrainei, iar victime colaterale cei 409.608 români din Ucraina¹⁴ și alte minorități naționale de confesiune ortodoxă. Este însă o iluzie, nu doar păguboasă ci și primejdioasă, să-și închipuie cineva că rusofonii din Ucraina vor putea fi transformați în ucrainieni prin Biserică, respectiv prin Mitropolia Ortodoxă Ucraineană subordonată Patriarhiei ecumenice de la Constantinopol.

2. GEOPOLITICA ȘI RELIGIA ÎN LUMEA CONTEMPORANĂ – DUPĂ S. P. HUNTINGTON

Sentimentul religios a renăscut, paradoxal, valorificat fiind în calitate de componentă a specificului național de către țări din centrul și estul Europei, în cursul schimbărilor politice de după 1990, exact într-un moment istoric caracterizat printr-o reducere dramatică a ponderii paradigmei naționale în favoarea globalizării. În contextul acestor prefaceri obiective, de profunzime și de durată, unele națiuni își caută disperat noi elemente identitare, evoluând până la transformarea acestora în motive de confruntare și cauze de război, cazul fostei Iugoslavii fiind unul relevant în acest sens. Totodată, se constată o resurrecție a spiritului religios și la alte civilizații, în afara celei creștine.

Cel care a pus cel mai adecvat problema rolului pe care îl joacă azi religia în ansamblul unor constelații de valori naționale, civilizaționale, precum și ca factor de confruntare intercivilizațională, pare a fi Samuel P. Huntington. În cazul acestui autor, totul a pornit de la un

¹³ http://web.archive.org/web/20041204115821/www.derzhkomrelig.gov.ua/info_zvit_2003.html

¹⁴ https://ro.wikipedia.org/wiki/Rom%C3%A2nii_din_Ucraina